

A mezőgazdaság helyzete és szerepe Átányon

The status and role of agriculture in Átány

Ritter Krisztián¹ – Erdélyi Dániel²

¹egyetemi docens – Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem,
Vidékfejlesztés és Fenntartható Gazdaság Intézet / associate professor –Hungarian University of Agriculture and Life Sciences Institute of Rural Development and Sustainable Economy

²PhD-hallgató – Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Gazdaság- és Regionális Tudományi Doktori Iskola (GRTDI) / PhD student – Hungarian University of Life Sciences, Doctoral School of Economic and Regional Sciences (DSERS)

Absztrakt

A falukutatások során – a települések gazdasági-, társadalmi helyzetének feltárásán belül – az agrárium vizsgálata minden esetben kiemelt hangsúlyt kap. Jelen fejezet azokra a kutatási eredményekre fókuszál, melyek a mezőgazdaság jelenlegi, és jövőbeni fejlesztésekben játszott szerepét mutatják be a vizsgált településen. Az agrárium helyi történetének rövid bemutatása után a jelenlegi állapotok felvázolásához a rendelkezésre álló hivatalos statisztikák és kiemelten a falukutató tábor primer kutatásának eredményei szolgálnak alapul. Összességében megállapítottuk, a mezőgazdaság szerepvesztése tovább folytatódó tendencia a településen, a háztáji gazdálkodás eltűnése mögött máshol is általános, illetve néhány sajátos helyi tényező húzódik. A főállású mezőgazdálkodás jelenléte alacsony szintű, kevés fiatal folytatja a termelést. A korábban feltárt úgynevezett Átány modell mezőgazdasághoz köthető elemei még megtalálhatók, az agrárium közösségi szerepe ezeken keresztül még tetten érhetőek.

Abstract

During village-research camps - besides many other topics - the role of agriculture as an endogenous competitive factor in long time local development is permanently analyzed. After introducing the short history of the agriculture in Átány, this chapter focuses on the role of the sector in the current situation and further development possibilities of Átány based on the results of secondary and mainly primary research (questionnaires among residents and in-depth interviews with the main local actors). Overall, we found that the loss of the role of agriculture is a continuing trend in the settlement, and behind the disappearance of backyard farming (as a general rural phenomenon) there are general and some specific local factors. The presence of full-time farming is low, while only a few young people continue agricultural production. The elements related to agriculture of the so-called Átány model explored during our earlier research can still be found, and the community role of agriculture can still be seen through them.

Bevezetés

Átány a Hevesi sík Heves (vár)megye területére eső részén elhelyezkedő, korábban tipikus agrártelepülés (Molnár 2014). A gazdálkodás a megélhetés legfontosabb forrása volt még a II. világháborút követő időszakban is. Miközben a szocialista időszak természetesen erre a falura is rányomta a bélyegét, a mezőgazdaság szerepének változása fokozottan érintette ezt a települést.

A település halmozottan hátrányos helyzetű. Klasszikus belső periférián található, ahol a hátrányos helyzet számos társadalmi-, gazdasági problémában megmutatkozik. Kiemelendő, hogy a falu magán viseli a hanyatló agrártérségek tipikus válságtüneteit, aminek legjellemzőbb válságjegye, hogy a megélhetési lehetőségek az elmúlt évtizedekben beszűkültek, miközben a helyi gazdaság élénkítésére szolgáló beavatkozások csekély eredménnyel jártak (Molnár 2014). Ugyanakkor számos olyan, kifejezetten az agráriumhoz kötődő innovatív kezdeményezést is feltárt a korábbi falukutatásunk, mely a kiút megtalálásának eszközeként merült fel.

A társadalmi- és gazdasági átrendeződéssel párhuzamosan felvetődik a kérdés, hogy vajon a mezőgazdaság már korábban megkezdődő szerepcsökkenése tovább folytatódott-e a legutóbbi falukutatás óta, illetve adódott annak igénye is, hogy megvizsgáljuk, a két kutatás közt eltelt időben vajon az innovatív kezdeményezések milyen pályát írtak le, és milyen tapasztalatok gyűltek fel azokkal kapcsolatban. A fejezet mindezek mentén először röviden összegzi a mezőgazdaság történetét a településen, majd a kutatási módszertan felvillantása után kitér a szekunder, és hangsúlyosabban a primer kutatás agráriummal kapcsolatos eredményeinek a bemutatására.

A mezőgazdaság rövid története a településen

A település a régészeti feltárások alapján régóta lakott hely, bár első ismert írásos említése a XIV-XV. századból való. Környezetét, tájképét, megélhetését alapvetően meghatározták a határában folyó vizek. Az Átányról szóló legrégebbi adatok egy száznál több falut magába foglaló uradalom tagjaként mutatják, főrangú családok birtokában. Átány gazdálkodása, kultúrája egyértelműen az Alföldhöz kapcsolódik, bár igazából annak peremén helyezkedik el, egy átmeneti sávban, ahol a falvak népessége és határuk kiterjedése az északi hegyvidék apró faluinak és az alföldi parasztvárosoknak a mérete közé esik. Ugyanakkor ugyanazok a táji adottságok és történeti folyamatok, melyek az Alföld különleges településstruktúráját kialakították, gazdálkodásának, paraszti társadalmának, kultúrájának is sajátos vonásokat adtak. Gazdálkodására a földművelés túlsúlya jellemző (Fél és Hofer, 2010).

Az extenzív, nagy kapacitású földművelésnek a technikája együtt terjedt el a tájon a tanyástelepüléssel. A török hódoltság és az azt követő időszak jellegzetessége, hogy a falu jobbágy lakói mellett megjelenik egy határozott birtoktalan kismemesi réteg is, akik a nemesi kiváltságuk mellett ugyanúgy jobbágytelekként művelték a földet, mint a többi paraszt (Fél és Hofer 2010, Molnár 2014). A török hódoltság után, a táj benépesülésével, a gazdasági élet fellendülésével, fokozatosan helyre álltak ismét a jobbágyság kötelékei. A korábban kiépült, de a háborúk alatt fellazult telekszervezet helyett a szántóföldeket szabad foglalással, illetve a parasztközségek periodikus osztása szerint használták a parasztok. Az osztás alapja a telek helyett az egyes családok birtokában lévő ökrök száma lett. Ezzel párhuzamosan, fokozatosan indult a hódoltság alatt elpusztult majorsági üzemek kiépítése is. Mindezek mellett Átányon olyan mértékben tudott terjeszkedni a paraszti szántóföld, amire az egész megyében alig volt példa. Ezt elősegítette, hogy a település földjei több birtokos tulajdonában voltak, meglehetősen lazán elkülönítve (Fél és Hofer 2010).

Az 1767–72 úrbérrendezés során Átányon 40 1/8-ad telket írtak össze, 77 család kezén, miközben 52 földnélküli zsellér lakott a településen. Ezt követően, bár a paraszti szántóföldek kiterjesztésének itt nem emelt gátat majorsági birtok, a telekszám gyarapodása nem tudott lépést tartani

a népesség szaporodásával, így a jobbágyrendszer 1848-as eltörlésekor 86 telket jegyeztek, ez azonban már 203 család között oszlott szét, míg mellettük 235 család telek nélküli zsellér volt (Fél és Hofer 2010).

A termelést illetően a település életében a szántó, rét és legelő hasznosítás volt a meghatározó. A szántón alapvetően gabonát termeltek, míg a rét és legelő arányát az extenzív állattartás aktuális súlya határozta meg (pl. a hódoltság idején a szarvasmarha tartás dominált). Az állattartáson belül, a szarvasmarha mellett az ökörtartás (igavonás végett), majd a XVIII. sz. végétől a lótartás emelhető ki, de Átány juhállománya is kimagasló volt még a XIX. században. A XIX. század derekán a szántóföldek aránya még nem érte el az 50%-ot, de a századfordulóra már közel 70%-ot tett ki. Mindeközben az állattenyésztés is intenzifikálódott, egyre több takarmánynövényt termeltek a szántóterületeken. A termelésben az elsődleges cél az önellátás volt, majd az eladható feleslegnek/többletnek az értékesítése. Így kerültek be a XIX. század végén az ipari növények (pl. sörárpa, cukorrépa) is a gazdálkodásba. A mezőgazdaság termelékenységét a lassan elinduló technológiai fejlődés is segítette, ez elsősorban a század közepétől volt kimutatható. Sajátosságként kiemelhető, hogy létezett egy 954 holdas közös legelő, mely a székelyföldi közbirtokosságokhoz hasonlóan működött. Létrehoztak egy testületet a gazdák számára, meghatározták a közös művelési rendet, és hogy kit milyen arányban illet meg a legelő használata. A legelőjog egyfajta részvénnyé vált, adni-venni lehetett (Fél és Hofer 2010).

Újabb jelentős változást az 1945-ös földreform hozott, amikor is közel 200 hold művelésre alkalmas terület került szétosztásra. Ekkor 376 átányi földigénylő jutott földhöz, megközelítőleg 178 napszámos és 25 egykori urasági cseléd vált újjgazdává, valamint 159 törpebirtokos kapott kiegészítést területéhez. A határ fennmaradó részét egy állami gazdaság vonta irányítása alá. Idővel a törpebirtokok jelentősége csökkent, helyüket középméretű, 10-20 holdas parasztbirtokok vették át. A földreform hatására a birtokmegosztás teljes mértékben átalakult, és így alkalom nyílt a jó módú, önellátó parasztgazdaságok terjeszkedésére (Fél-Hofer 2010, idézi Demeter 2014: 21-22.). Az aktuális kutatásunk interjúi alapján Átányon 1949-ig folyt a tipikus „ólaskertes gazdálkodás”, ami azt jelentette, hogy a háztól arrébb helyezkedtek el az állatok.

A pártállami időkben a szövetkezesítés Átányon is újra írta a paraszti társadalom életét és a gazdálkodást. Hosszú éveken keresztül működött termelőszövetkezet, amely a falu lakosságának igen nagy részben biztosított munkát. Ennek keretein belül művelték a falu földjeit, de itt is volt háztáji, ahol saját maguknak termeltek, illetve a felesleget értékesítették a piacon. A termelőszövetkezet a rendszerváltást követően az 1990-es években került felszámolásra, de utódjaként két kisebb szövetkezet folytatta a tevékenységet. Miközben sokan magángazdákká váltak, a termelők egy jelentős része megmaradt a szövetkezetnél. A szövetkezeti forma végül 2010-ben szűnt meg Átányon (Demeter, 2014).

A legutóbbi falukutatásunk idején (2014) a gazdálkodás jelentősége a falu életében tovább csökkent, de még így is jelentősebb számú termelő tevékenykedett. A gazdák az akkori eredmények alapján 25-70 ha közötti területen gazdálkodtak, miközben egy kiemelkedő vállalkozás (Hemag Kft.) tevékenykedett nagyobb volumenű (saját és bérelt) földterületen. A művelés alá vont területek alapvetően ekkor már szántóterületek voltak. A szántóföldeken döntően kalászosokat, repcét, napraforgót, takarmánynövényeket, lucernát termesztettek. A TSZ idők alatt még jelentős állattenyésztés ekkorra már visszaszorult, a tehenészet és a ráépülő tejcsarnok eltűnt (Demeter 2014).

Az agrárium átalakulása mellett a korábbi kutatás több, a helyi gazdaságfejlesztést célzó, főleg a mezőgazdasághoz, szociális gazdasághoz kötődő innovatív jellegű megoldást is azonosított, melyeket az ún. Átány modell foglal össze (Áldorfai 2014). Ennek elemei a belterületi földek közösségi célú hasznosítása (az elhagyott, elértéktelenedő ingatlanokon); helyi vállalkozásbővítés

(élelmiszeripar); a közmunka során a közösségi célú mezőgazdasági tevékenység végzése; az ennek teret adó, szintén közösségi célú ún. Élő Paraszti Porta, valamint ezekhez kapcsolódóan a turizmust megcélzó Csillagfalu projekt (ezt részletesebben ld. Karacs 2014). Az Átány modell - mely a kutatás idején bírta a lakosság támogatását is - mozgatója alapvetően az önkormányzat volt.

A Porta, mely egyik fő céljaként a paraszti kultúra megőrzését szolgálja, a Start munkaprogram és a közfoglalkoztatás bázisán kezdte el gazdasági tevékenységét. Ennek során az Önkormányzat akkor kertészeti és növénytermesztési gazdálkodást, állattartást, illetve szakipari tevékenységet folytatott. Kiemelt cél volt az is, hogy a leszakadó társadalmi csoportokat, a cigány kisebbséget megismertessék a legegyszerűbb termelési, gazdálkodási formákkal. Szorosan ide kapcsolódik, hogy a faluban található, lepusztult ingatlanok helyén szántóföldi termelést folytat az önkormányzat. Ez 2013-ban 9,3 ha terület bevonását jelentette, melyen akkor mintegy 20 féle kertészeti növény, illetve további 10 hektáron 300 mázsa takarmány előállítását folyt, a Porta jószágállománya, a település lakossági felhasználása (beleértve közkonyha), valamint további értékesítés számára. A tevékenységhez a programhoz kapcsolódó támogatásokból szerezték be a szükséges gépállományt. A kialakított telephely, karbantartó- és géppark lehetőséget teremtett az önkormányzati intézményeken belüli szakipari tevékenység végzésére is (Áldorfai 2014).

Fentiek mellett a 2014-es kutatás számos kihívást azonosított. A munkaerőhiány, az elszegényedés, a generációváltás problematikája, az agrártámogatási rendszer anomáliái mind-mind nehezítették már akkor a gazdálkodást. Ugyanakkor a kutatás a gazdák közötti alapvetően jó együttműködést, egymás segítségét, a helyi nagyvállalkozással történő hatékony kooperációt is azonosította. A jövőre vonatkozóan vegyes volt a megítélés, abban fontos szerepet tulajdonítottak a fiatalok szerepvállalásának, a lopások visszaszorításának (ehhez a mezőri szolgálat újraélesztésének), a hatékonyabb támogatási rendszernek (Demeter 2014).

A mezőgazdaság tendenciáiból, valamint a 2014-es falukutatás eredményeiből kiindulva vették fel a 2022-es falukutatás alapvető kutatási kérdései. Az egyik fő kérdés az volt, hogy a mezőgazdasági termelés súlya a háztáji gazdálkodás mellett fő- és mellékállásként még mennyire jellemző. Emellett kérdésként merült fel az is, hogy a település lakossága hogyan látja az agrárium és a helyi termék-előállítás szerepét, mennyiben lehet a gazdálkodás közösségi szerepét tetten érni, és a korábbi innovatív kezdeményezések milyen történetet futottak be a legutóbbi kutatásunk óta.

Anyag és módszer

A mezőgazdaság szerepének vizsgálata Átányon több irányból történt. A kutatás primer és szekunder adatokra egyaránt támaszkodott. A rendelkezésre álló dokumentumok, szakirodalmi források felkutatása és feldolgozása után szekunder adatok gyűjtésére és elemzésére került sor, melyhez a statisztikai adatokat az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TeIR) alkalmazásai, a KSH által üzemeltetett Területi Statisztikai Adatok Rendszere (TStar), valamint az Általános Mezőgazdasági Összeírás (ÁMÖ) szolgáltatta.

A kutatás primer részét első megközelítésben lakossági komplex (tehát nem csak a mezőgazdaságra vonatkozó) kérdőíves felmérés képezte, melynek rész célja a mezőgazdaság általános szerepének feltérképezése, a lakosság agráriumhoz való kötődésének megismerése volt. Ezen túlmenően a terepi munka során strukturált interjúk készültek a témában leginkább érintettekkel (őstermelők, családi gazdálkodók, vállalkozók, önkormányzati szereplők), akik tapasztalataikkal,

véleményükkel hozzá tudtak járulni a helyi mezőgazdaság minél hatékonyabb és sokrétűbb megismeréséhez. A kérdőívezés során a település 117 háztartása lett bevonva véletlenszerű mintavétellel, míg az interjúalanyok kiválasztása célzottan történt.

A következő fejezetekben a szekunder, és a primer kutatás tapasztalatai, legfontosabb eredményei, és a belőlük levonható tanulságok kerülnek összegzésre.

A település mezőgazdasága az adatok tükrében

A mezőgazdaságra vonatkozó településsoros adatokat az Általános Mezőgazdasági Összeírás tartalmazza. Erre teljeskörűen utoljára 2020-ban került sor, ám ennek településsoros adatai igen szűk körűek (ld. https://www.ksh.hu/agrarcentzusok_agrarium_2020). Ennél fogva a legtöbbször a település-szinten is hozzáférhető, 2000-es és 2010-es adatokra támaszkodik a fejezet, kiegészítve az esetenként rendelkezésre álló 2020-as adatokkal.

Az ÁMÖ 2000 szolgáltatott utoljára adatot a föld minőségéről. Az adatok alapján a település szántóföldjeinek minősége összességében 21,2 AK, ami országos viszonylatban nem kiemelkedő, de az átlagosnál kedvezőbbnek mondható. Ez az érték jobb mind a Hevesi járás (19,3), mind Heves megye (16,3) mutatóinál, és meghaladja az országos átlagot (17,76) is. Miközben az ÁMÖ módszertana 2020-ban megváltozott, és az adatok elég nehezen értelmezhetők, az biztos, hogy Átányon a használt terület nagy része termőterület (1. táblázat), ami leginkább szántóterület takar. Ennek nagysága azonban zavaróan megnőtt 2000 és 2020 közt, ami valószínűsíthetően valamilyen anomáliát, vagy módszertani eltérést takar. Emellett megemlíthető a gyümölcsösök, a szőlő, a gyepek és a konyhakert célú hasznosítás is.

1. táblázat. A termelési ágak megoszlása Átányon; 2000, 2010, 2020 (ha)

	Termőterület összesen	Mezőgazdasági terület	Erdő	Gyep, legelő	Gyümölcsös	Konyhakert	Szántó	Szőlő
2000	1887,43	1821,90	64,5	139,27	1,55	18,94	1174,39	0,35
2010	1405,42	1405,42	n.a.	228,54	0,17	2,33	1174,39	0
A gazdaságok használatában lévő								
2020	Termőterület összesen	Mezőgazdasági terület	Erdő	Gyep	Gyümölcsös	Konyhakert	Szántó	Szőlő
	n.a.	3593,17	n.a.	528,00	14,23	0	3048,00	2,70

Megjegyzés: Az összeírás során a módszertan 2020-ban változott, mely az adatok értelmezhetőségét megnehezíti

Forrás: ÁMÖ adatai alapján saját szerkesztés, 2023

Bár az összeírás során 2020-ban alkalmazott módszertani változtatások megnehezítik a pontos összevetést, az állapítható meg, hogy a konyhakert és az erdő ágak kivételével a 2000-es adatokhoz képest minden tekintetben növekedés tapasztalható. A statisztikai adatok viszont nem feltétlenül esnek egybe azokkal az eredményekkel, melyeket a primer kutatás során nyertünk (ld. később).

A gazdaságok számán belül Átányon is - ahogy a járásban, Heves megyében és országosan is - az egyéni gazdaságok jelennek meg leginkább (2. táblázat). Ha a gazdaságok 1000 lakosra jutó számát vizsgáljuk megfigyelhető, hogy a vizsgált településen a mutató 2010-ben, bár a megyei és országos értékeket meghaladta, de a járási átlagtól elmaradt. Azonban 2020-ra Átányon a gazdaságok fajlagos értéke már másfélszerese a járási átlagnak, és a mezőgazdaság hangsúlyosabb szerepét jelzi, hogy a település értékei a nagyobb téregységek átlagának a dupláját teszik ki.

Ugyanakkor észlelhető az agrárium szerepének a tendenciózus visszaszorulása is, mivel a gazdaságok száma 10 év alatt Átányon a háromnegyedére, míg országosan több, mint felére csökkent. Fontos ehhez megjegyezni, hogy a módszertanban is változás történt, mivel a KSH a háztáji gazdálkodás jelentőségének csökkenése miatt, az összeírás során a korábban használt gazdaságküszöböt 2020-ban megemelte, így a tendenciózus értékelés kicsit nehezebb.

2. táblázat. A gazdaságok és egyéni gazdaságok száma Átányon, területi összehasonlításban, 2010 és 2020 (db)

	Gazdaságok száma összesen	Összes gazdaságból egyéni gazdaság	Gazdaságok száma 1000 lakosra
2010			
Átány	103	102	65,8
Hevesi járás	2811	2754	76,8
Heves vármegye	17808	17461	56,4
Magyarország	576052	567446	56,9
2020			
Átány	79	n.a.	51,0
Hevesi járás	1232	n.a.	35,4
Heves vármegye	7761	n.a.	26,0
Magyarország	241002	n.a.	24,4

Megjegyzés: A háztáji gazdálkodás jelentőségének csökkenése miatt, az összeírás során a korábban használt gazdaságküszöb 2020-ban megemelésre került. Ez torzíthatja az értelmezést

Forrás: ÁMÖ adatai alapján saját szerkesztés, 2023

A statisztikai adatok alapján az állatállományban is átlagosan csökkenés figyelhető meg 2010 és 2020 között (3. táblázat). A legerősebb a visszaesés a tyúk és kacsá állomány tekintetében, ez jóval erősebb, mint az általában a falukutatók tapasztaltak. Ezzel párhuzamosan, a vizsgált időszakban a szarvasmarha állományban növekedés figyelhető meg az adatok alapján.

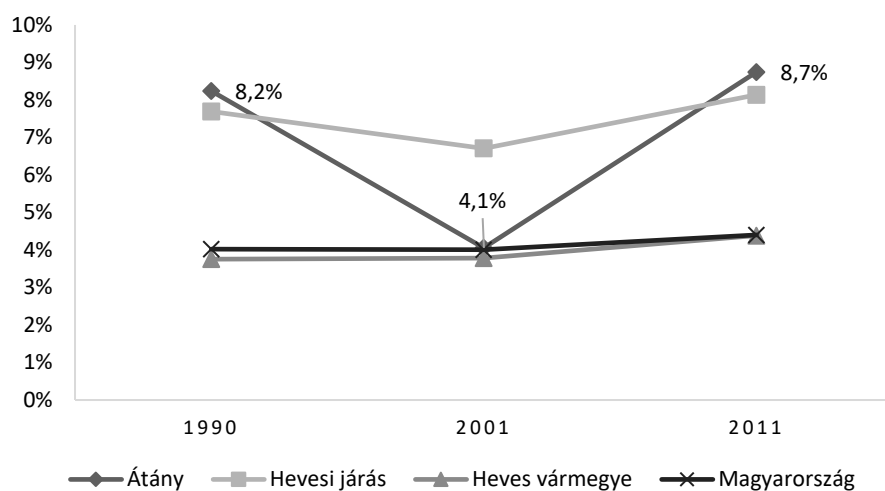
3. táblázat. Az állatállomány alakulása Átányon, 2010–2020 (db)

	Juh	Kacsa	Kecske	Ló	Lúd	Pulyka	Sertés	Sz.marha	Tyúk
2010									
Átány	172	626	38	16	212	41	203	167	4174
Hevesi járás	5146	5511	946	291	1245	562	15026	3620	65981
Heves vármegye	21778	16596	3095	2161	19819	25294	49023	10250	618202
Magyarország	1204346	5299765	91725	68114	2963007	3617358	3207914	706028	36129345
2020									
Átány	135	98	n.a.	n.a.	0	0	91	359	1160
Hevesi járás	5020	863	n.a.	n.a.	205	51	31071	5728	24137
Heves vármegye	21458	2561	n.a.	n.a.	18402	14010	49129	16939	436658

Magyarország	993577	1925375	n.a.	n.a.	1824329	3325334	2919858	933312	31097360
---------------------	--------	---------	------	------	---------	---------	---------	--------	----------

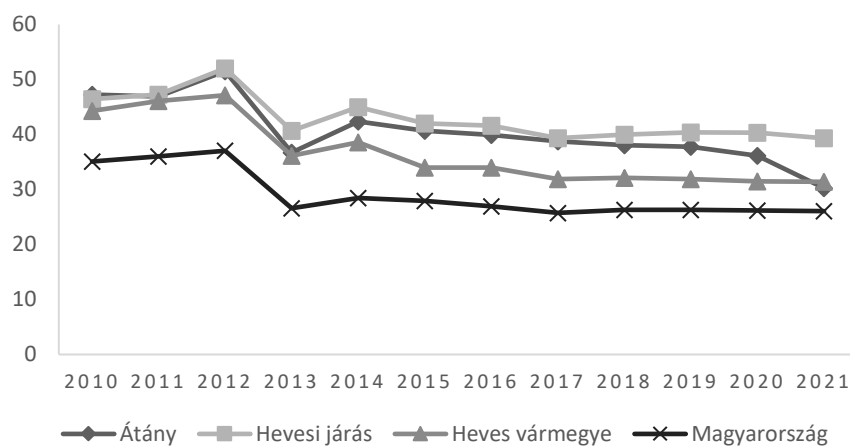
Forrás: AMÖ adatai alapján saját szerkesztés, 2023

Mivel, a Covid járványnak is köszönhetően, a 2021-re tervezett népszámlálás csúszást szenvedett, és az adatok feldolgozása még zajlik, így számos adat csak a 2011-es népszámlálásból nyerhető ki a legaktuálisabban. A foglalkoztatáson belül, a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya 1990-ről 2011-re kismértékben nőtt Átányon, 8,2%-ról 8,7%-ra (1. ábra). A 2001-es népszámlálás alapján akkor az agrárium szerepe a felére esett vissza, ez azonban módszertani anomália is lehet. Az mindenestre megállapítható, hogy a legutóbbi adatok alapján az agrárfoglalkoztatás mind Átányon, mind pedig a járásban közel duplája a megyei és az országos átlagnak, ezen belül a vizsgált település értéke kicsit meghaladja még a saját járás értékét is.

1. ábra. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya Átányon, területi összehasonlításban, 1990–2011(%)

Forrás: Népszámlálások adatai alapján saját szerkesztés, 2023

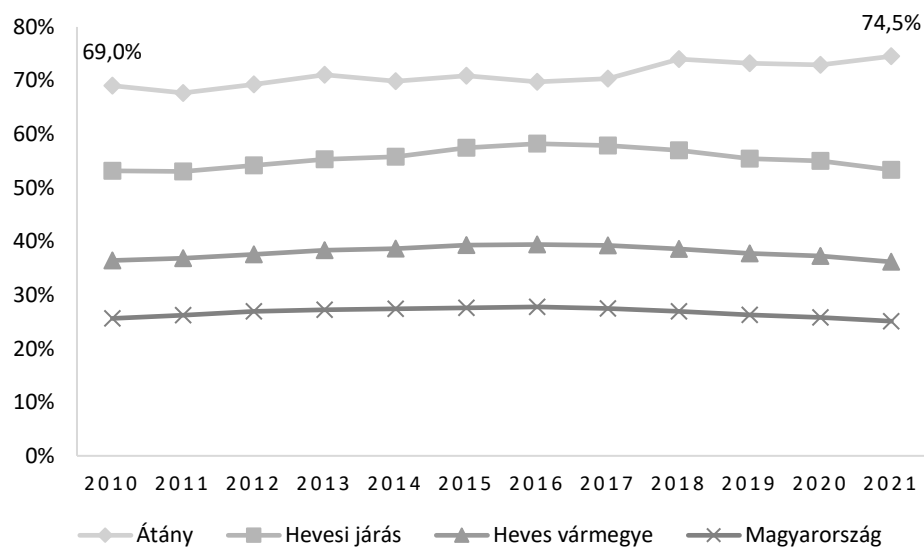

2. ábra. A regisztrált östermelők fajlagos száma Átányon, területi összehasonlításban, 2010–2020 (fő/1000 lakos)

Forrás: KSH T-Star adatai alapján saját szerkesztés, 2023

A regisztrált őstermelők 1000 lakosra jutó számában 2010 és 2021 között összességében visszaesés volt tapasztalható Átányon (2. ábra), mely tendencián belül 2015-től viszonylagos stagnálás figyelhető meg. Területi összehasonlításban a számok kicsivel a járási átlag alatt, de az összes annál nagyobb egység átlaga felett található, egészen 2021-ig, amikor is a települési trend a megyééhez simul. 2021-ben kicsivel több, mint 30 regisztrált őstermelő jutott 1000 lakosra Átányon (2. ábra).

A regisztrált vállalkozásokon belül a mezőgazdaság területén működők arányát tekintve (3. ábra) az körvonalazódik, hogy az ágazat fontosabb szerepet tölt be Átányon, mint általában a járásban, megyében, vagy országosan. Megemlíthető, hogy a megyei és járási adatok eleve az országos felett helyezkednek el, melyet a település értékei folyamatosan, és jól láthatóan meghaladnak.

3. ábra. Mezőgazdasági vállalkozások aránya a regisztrált vállalkozásokon belül Átányon, területi összehasonlításban, 2010–2021 (%)

Forrás: KSH T-Star adatai alapján saját szerkesztés, 2023

A statisztikai adatok alapján csak kismértékben látható a mezőgazdaság súlyának a visszaesése a településen, viszont az megállapítható, hogy alapvetően meghatározóbb az agrárium szerepe, mint a nagyobb téregységekben átlagosan, miközben a Hevesi járás is általában az átlagok felett teljesít.

A következőkben a statisztikai adatok által kapott képet a lakossági kérdőívezés során nyert, háztartási szintű eredményekkel lehet tovább árnyalni, illetve a statisztikai adatok hiányosságai, hozzáférhetősége okozta problémákat primer adatok segítségével oldani.

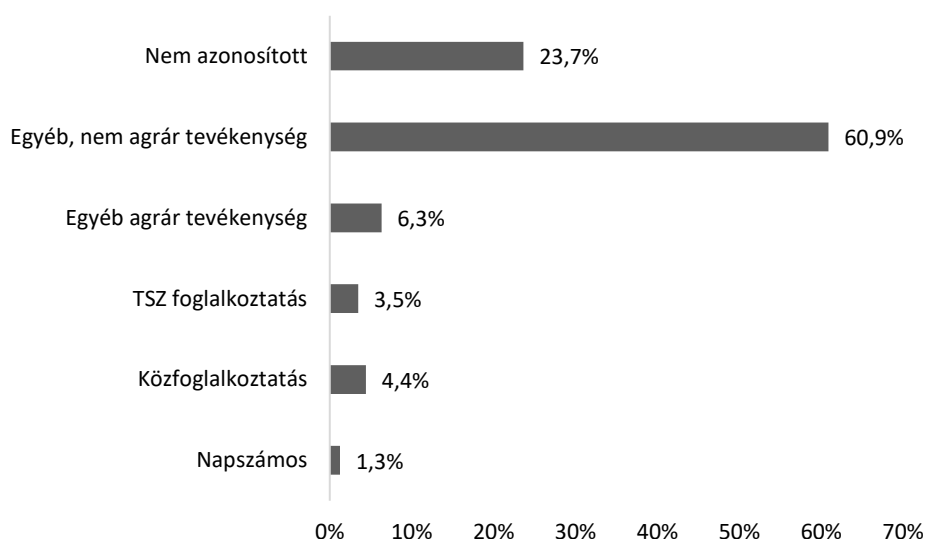
A primer kutatás eredményei

A primer kutatás során a mezőgazdaság szerepére két oldalról próbáltunk rávilágítani. A lakossági kérdőív mezőgazdaságra, háztájizásra vonatkozó tematikus kérdéseivel a lakosság általános agrár-érintettségét próbáltuk feltérképezni, míg az előzetes vizsgálatok, valamint a kérdőíves vizsgálat közben „reflektorfénybe kerülő” jelentősebb mezőgazdasági vállalkozók, őstermelők, gazdálkodók, önkormányzati szereplők véleményét és meglátásait mélyinterjúk során gyűjtöttük össze.

A kérdőívben a háztartásokat elsősorban a rendelkezésre álló földterületről (saját és bérelt), az általuk megtermelt mezőgazdasági termékek köréről, azok esetleges értékesítésének felhasználásának módjáról, helyéről, valamint arról kérdeztük, hogy az esetleges gazdálkodásban hányan vesznek részt a családból. Kitértünk annak vizsgálatára is, hogy a mezőgazdaság, a helyi termékek, illetve a közmunka szerepét hogyan látják a lakosok. 2020 óta a Covid járvány hatásait sem kerülhetjük ki, így a kutatásunk kitért ennek gazdálkodást érintő aspektusaira is. Az interjú alapnyokat a mezőgazdaság 2014 óta tapasztalható tendenciáiról; az agrárium helyi gazdaságban betöltött szerepéről, lehetőségeiről, problémáiról; valamint saját tevékenységük részleteiről kérdeztük.

A megkérdezett háztartások válaszait feldolgozó kérdőív eredményei, valamint az azt kiegészítő kvalitatív interjúk alapján a következő megállapítások tehetők. A 117 megkérdezett háztartáson keresztül, az azokban összefogott 317 lakos tekintetében megállapítható, hogy a megkérdezettek 15,5%-a kapcsolódik/kapcsolódott valamilyen módon - jelenlegi, vagy legutóbbi munkája, munkahelye végett – az agráriumhoz (4. ábra).

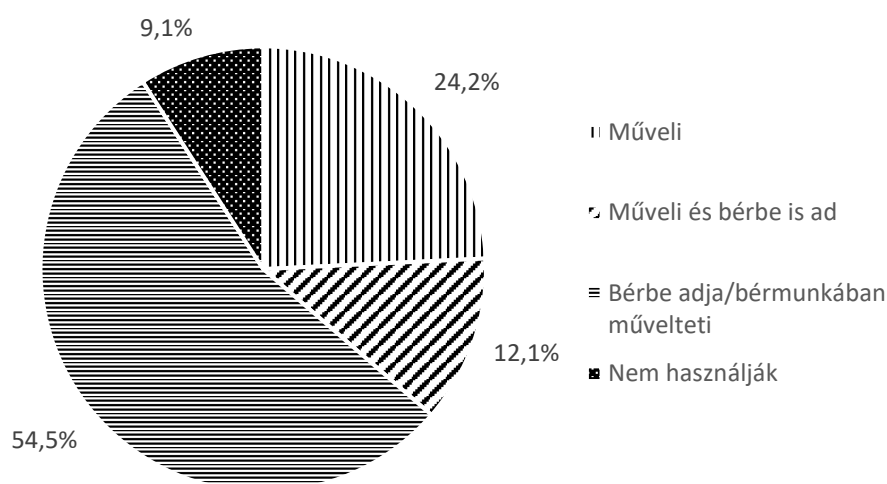
4. ábra. A lekérdezett átányi háztartások tagjainak megoszlása jelenlegi vagy legutóbbi munkahelyük/tevékenységük alapján (%)

Forrás a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2023

Ezen belül még differenciálni lehet aszerint, hogy napszámosként (1,3%), TSZ dolgozóként (3,5%), sokszor mezőgazdasági jellegű munkát végző közfoglalkoztatottként (4,4%), illetve a minden más egyéb, agráriumhoz kapcsolódó (pl. őstermelő, gazdálkodó, falugazdász stb. - összesen 6,3%) munkát végzőként azonosították a családtagokat. A nagyarányú (23,7%), nem azonosított foglalkozású családtag jelentős része kiskorú, vagy szociálisan rászorult, valamint több olyan, a válaszadók által a roma kisebbséghez sorolt válaszadó, aki nem tudott foglalkozást megnevezni.

Ezekben az eredményekben a mezőgazdaság, mint főállású foglalkozás szerepe jelenik meg a település életében, ami első megközelítésben nem kiugró (bár sokévnnyi kutatómunkánk alapján az átlagosnál magasabb arányú). Ezt az eredményt tovább lehet árnyalni azzal, ha vizsgáljuk, hogy melléktevékenységként, illetve az önellátásban hogyan azonosítható az ágazat súlya. Ennek első

szempontja, hogy vajon a háztartások mekkora hányada rendelkezik egyáltalán művelt konyhakerttel, ahol legalább saját használatra termelhet valamit. Ennek vizsgálata azt mutatta, hogy a megkérdezett háztartások kicsivel több mint fele (51,8%) rendelkezik konyhakerttel (ez nem azt jelenti, hogy termel is, csak a lehetőségét). Ugyanakkor arra a kérdésre, hogy a konyhakerten kívül rendelkeznek-e földtulajdonnal, már csak 28,2% válaszolt igennel. Azok a háztartások, melyek földtulajdonnal rendelkeznek, jellemzően (54,5%) nem művelik meg saját maguk, hanem inkább bérbe adják, illetve bér munkában műveltetik (kutatási eredményeink alapján egyébként a kiöregedő gazdátársadalom, illetve a piaci viszonyok közt kisebb méretben már hatékonytalanul termelő gazdák számára ez a döntő stratégia Átányon). A földdel rendelkezők csupán egynegyede (24,2%) az, aki saját maga meg is műveli a földjét, illetve közel egytizedük (12,1%) műveli, és közben bérbe is ad. A tulajdonosok szintén közel tizede (9,2%) ellenben semmilyen formában nem használja a területét (5.ábra).

5. ábra. A lekérdezett, földtulajdonnal rendelkező átányi háztartások megoszlása földterület hasznosítás alapján (%)

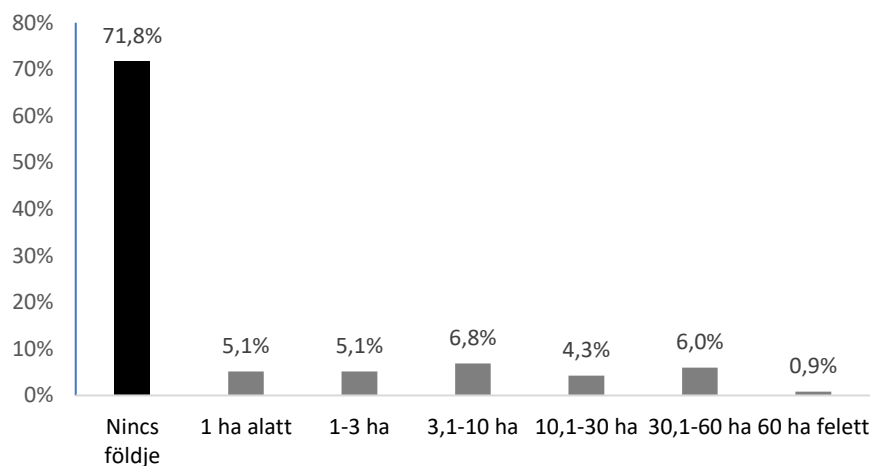
Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2023

A fentiekkel összhangban, a kérdőívek eredménye alapján a bérlés sem jellemző a háztartásokra, mivel a válaszadók közül csak négy esetben (3,4%) jelezték, hogy tevékenységükhöz más-tól bérelnék földterületet. A bérbeadás tehát az inkább jellemző: a tulajdonosok fele, az összes megkérdezett háztartás 19%-a él ezzel a lehetőséggel. Ezekben az eredményekben megjelenik az a tendencia, amit a szóbeli interjúk is megerősítettek, miszerint a földet nem adják el a gazdálkodással felhagyó családok (ez máshol általános tendencia a kutatásaink alapján), hanem bérbe adják. Átányon 1-2 nagyobb termelő mellett – a szövetkezet helyén létrejött két utód tönkremenetele után – egyedülként maradó vállalkozást (Hemag Kft.) kell kiemelni, mint fő bérlőt (utóbbi bérlő a földek legnagyobb részét).

A fontosabb szereplőkkel készült interjúk során a mezőgazdasággal valamilyen szinten (a házi kerten kívül) foglalkozó háztartások számát átlagosan nagyjából 5-10-re becsülték, a kifejezetten a mezőgazdaságból vállalkozóként, őstermelőként (tehát nem alkalmazottként) fő- vagy mellék-állásban megélő háztartásokkal együtt. A máshol is tapasztalható előregedés itt is tendencia a

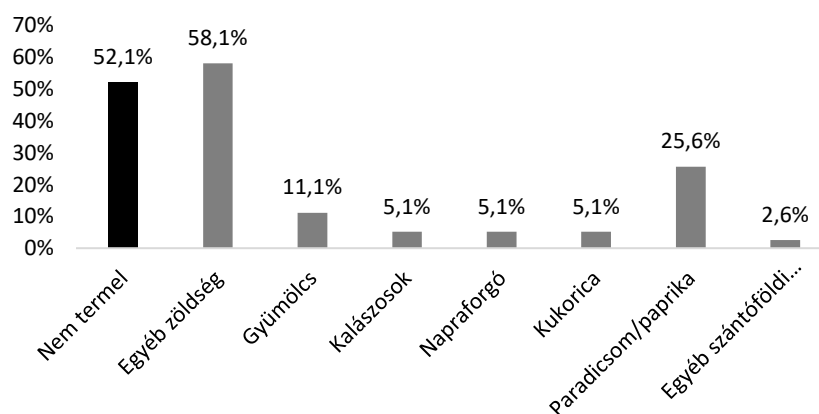
gazdálkodás kapcsán, elvértve találkoztunk a gazdálkodást folytató/átvevő fiatalabb generációval. A nagyobb földterületen (szántó területen) gazdálkodókat 3-5 főben határozták meg, a legnagyobb gazdaság a Hemag Kft. Jellemző termékei: a gabonafélék, a kukorica, a napraforgó, a szálaskorona.

Vizsgáltuk a tulajdonosok földbirtok szerkezetét is. Miközben a megkérdezett háztartások közel háromnegyede (72%) nem rendelkezik semmilyen területtel, a földtulajdonnal rendelkezők egyharmada (ez az összes megkérdezett 10%-a) esetében a rendelkezésre álló területek egyértelműen nem haladják meg a három hektár feletti nagyságot (6. ábra), illetve fele részben még az egy hektárt sem. A földtulajdonok „legjellemzőbben” a 3,1-10 hektáros kategóriába esnek (a földtulajdonosok egynegyede tartozik ide), míg e fölötti területtel a földbirtokosok közel 40%-a jellemezhető (az összes válaszadó 11,2%-a). A nagyobb területeken már jellemzően szántóföldi növénytermesztés folyik. A földek az interjúk alapján igen vegyes minőségűek (az utolsó hivatalos adat átlagosan 21,2 AK volt – forrás: ÁMÖ, 2000).

6. ábra. A megkérdezett átányi háztartások megoszlása földtulajdon nagyság alapján (%)

Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2023

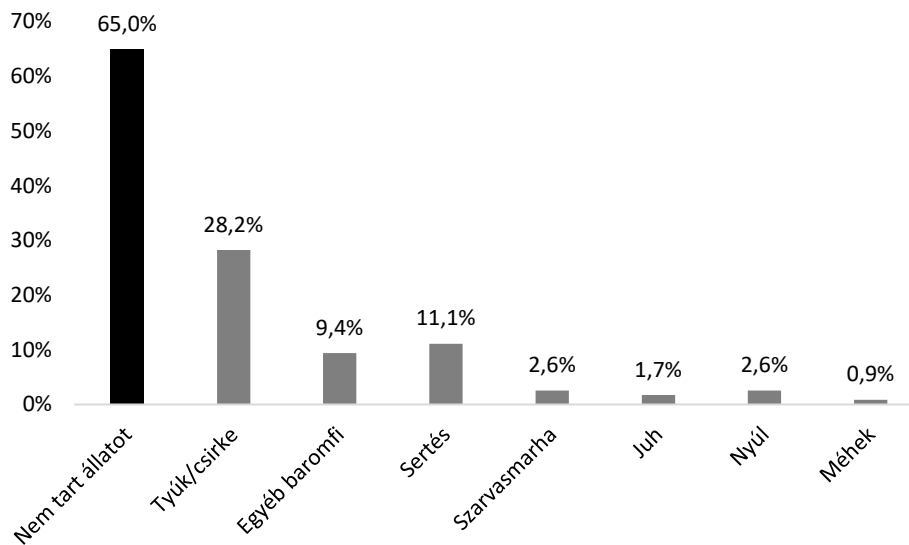
7. ábra. A megkérdezett háztartások megoszlása az előállított főbb termények szerint (%)

Megjegyzés: A három legjellemzőbbet kellett megadni

Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2023

Megkérdeztük, hogy ahol folyik valamilyen szintű gazdálkodás/kertészkedés, melyek a legjellemzőbb termékek (7. ábra). Miközben megállapítható, hogy a megkérdezett háztartásoknak a fele (52,1%) nem állít elő semmilyen terményt, a válaszok alapján a három legjellemzőbb termelt növény közt első helyen szerepelnek a zöldségfélék (58,1% - ezen belül elsősorban burgonya, sárgarépa, hagyma és uborka), ezt követi az előbbi kategóriától elkülönülve a paradicsom és a paprika (25,6%). A gyümölcsstermesztés (elsősorban gyümölcsfák, elvéve szőlő) a válaszadók kicsivel több, mint egytizedénél (11,1%) érhető tetten. Szántóföldi növényeket (kalászosok, kukorica, napraforgó - 5-5-5%) a nagyobb, jellemzően fő- vagy mellékállásban gazdálkodóknál, illetve az állatot tartó háztartásokban találtunk.

Hasonlóan vizsgáltuk az állattartás szerepét is a faluban. Ez korábban, a TSZ időkben még nagyon meghatározó volt, mindenki tartott állatot, és a TSZ-nek is volt jelentős szarvasmarha, sertés- és juh-állománya. Az állattenyésztés sok másikhhoz hasonlóan ezen a településen is visszaszorult, csupán a válaszadó háztartások egyharmada (35%-a) tart valamilyen haszonállatot (8. ábra). Az állattartással foglalkozó háztartások leginkább (28,2%) tyúkokat/csirkét tartanak, ettől elkülönül az egyéb baromfi (főleg kacsa, pulyka, de több galambtartó is), ami még közel 10%-ot érint. Az általános tapasztalatainkhoz képest nagyobb arányban talákoztunk sertéstartással (11,1%), és még szarvasmarha tartással is (2,6%). Közel 2%-a a megkérdezett háztartásoknak tart juhokat, illetve egy méhészt is bekerült a mintába.

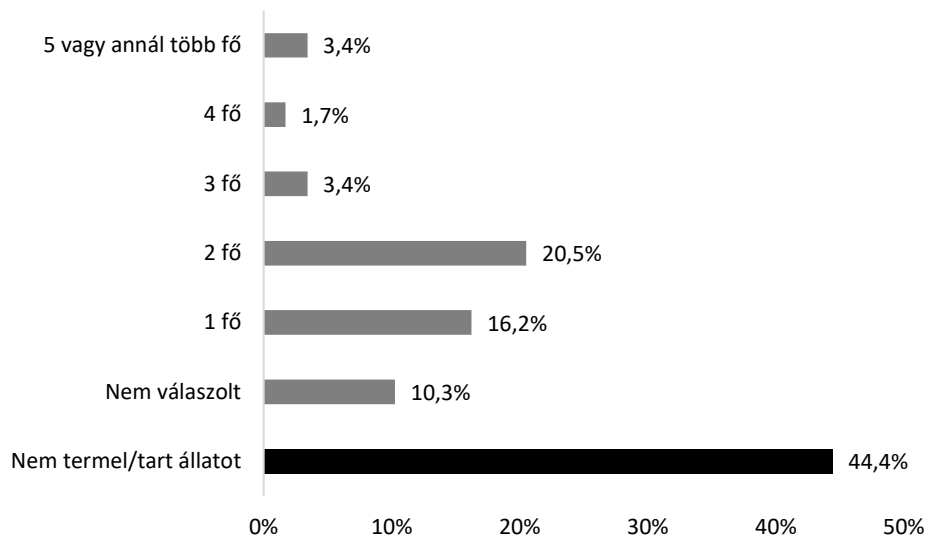
8. ábra. A megkérdezett átányi háztartások megoszlása a főbb tartott haszonállatok szerint (%)

Megjegyzés: A három legjellemzőbbet kellett megadni

Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2023

Megkérdeztük, hogy ahol folyik valamilyen termelés (az összes megkérdezett háztartás 55,6%-a termel valamilyen növényt vagy tart állatot), a háztartás hány tagja vesz részt átlagosan a gazdálkodásban (akár a háztáji kertben, akár nagyobb földterületen) (9. ábra). Miközben tehát a termelést nem folytató háztartások aránya 44,4%, a vizsgálatba vont háztartások további 10,3%-ánál (ahol tehát jeleztek valamilyen növényt vagy állatot) nem került beazonosításra, mennyien

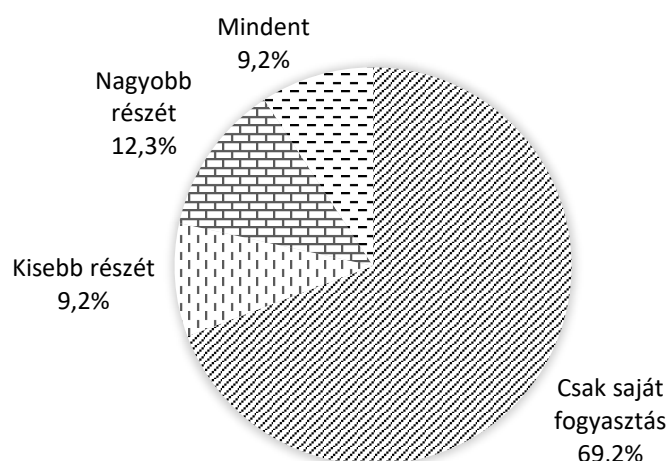
végzik a tevékenységet. A válaszadók 8,5%-ánál jellemző biztosan, hogy kettőnél több családtagot vonnak be a termelésbe. Egy háztartáson belül ugyanakkor döntően (20,5%) kettő, a megkérdezett háztartások 16,2%-ánál egy családtag végzi az ilyen jellegű tevékenységet.

9. ábra. A megkérdezett háztartások megoszlása a gazdálkodásban résztvevő családtagok átlagos száma alapján (%)

Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2023

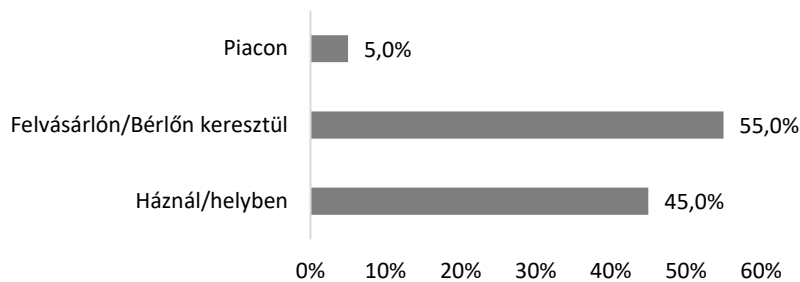
Azon háztartások közül, amelyek valamilyen mezőgazdasági terméket (akár növény, akár állat) állítanak elő (tehát az összes megkérdezett háztartás 55,6%-a), a többség (közel 70%) saját felhasználásra termel, nem értékesíti a megtermelt termékeket (10. ábra). Azon háztartások, amelyek a megtermelt mennyiséget teljes egészében értékesítik, a vizsgált rész minta 9%-át tették ki. A nagyobb részt értékesítők aránya 12,3%, a kisebb részt értékesítők 9,2%.

10. ábra. Az árutermelő átányi háztartások megoszlása az értékesítés módja alapján (%)

Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2023

Akik nem csak önellátásra, hanem eladásra is termelnek, a termeléssel foglalkozó válaszadó háztartások 31%-a. Tőlük vevőik vagy a háztól (ld. 11. ábra) viszik el az árujukat (az értékesítéssel is foglalkozó termelők 45%-ára jellemző ez az értékesítési mód), vagy felvásárlónak (55%) értékesítenek. A felvásárló telephelyeként legtöbbször Hevest, illetve a helyi nagyüzemet (Hemag Kft.) azonosították, de megemlítésre került Jászberény, Jászszentandrás és Tiszafüred is. Különlegesség, hogy piacon történő értékesítést csupán egyetlen termelő említett.

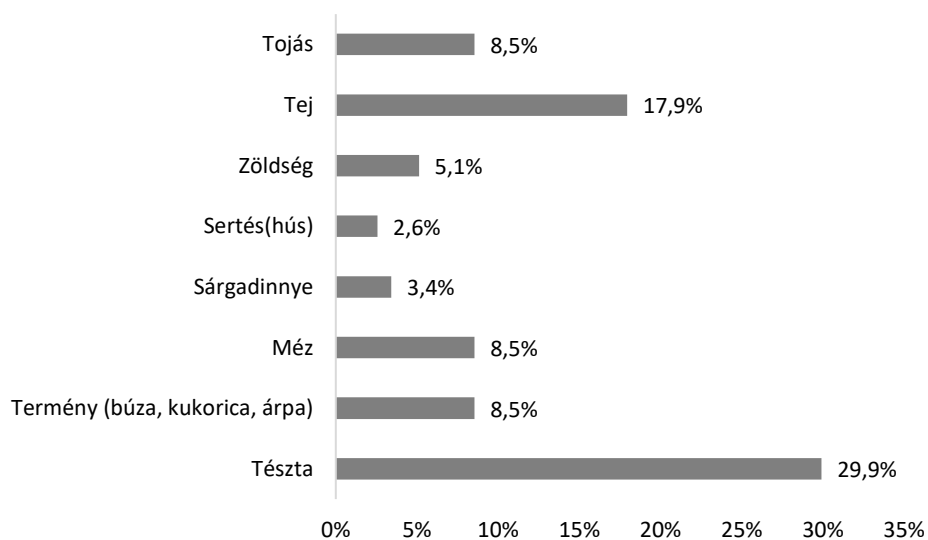

11. ábra. Az értékesítéssel foglalkozó háztartások megoszlása az értékesítés helye alapján (%)

Megjegyzés: több választ lehetett jelölni

Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2023

A mezőgazdasággal kapcsolatban vizsgáltuk azt is, hogy a lakosság körében mely helyi termékek a legismertebbek (12. ábra). Érdekes eredmény, hogy a megkérdezett háztartások 36%-a nyilatkozott úgy, hogy nem ismernek helyben előállított terméket. 64% jelezte, hogy ismer helyben előállított termékeket, és 37% vásárolja is ezeket.

12. ábra. A helyi termékek megoszlása a lakossági ismertségük alapján (%)

Megjegyzés: több válasz is megadható volt.

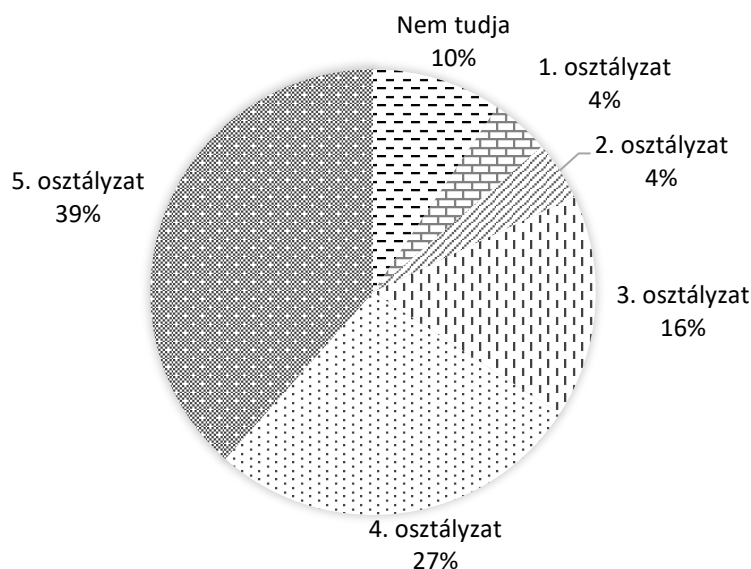
Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2023

A válaszadó háztartások a legnagyobb arányban (30%) a Polgármester tulajdonában lévő tézsaüzemben előállított, és ott meg is vásárolható tézsa termékeket ismerték. Második helyen (17,9%) a helyi gazdálkodónál beszerezhető tejet említették, ezt követték a helyi termelőknél vásárolható termények (búza, kukorica, árpa - 8,5%), illetve a helyi termelőnél kapható méz (8,5%), valamint a háznál kapható tojás (8,5%). Kevesebben tudtak már az Átányon beszerezhető zöldségfélékről, sárgadinnyéről, valamint a Paraszti portán keresztül vásárolható sertésekről. Ez utóbbi, különösen a már a korábbi falukutatáson feltárt innovatív kezdeményezés folyamatos működésének fényében igen alacsony arányú említést (2,6%) kapott. Akik a termékeket egyébként ismerték, és azokat jellemzően vásárolják is, egy 1-4 skálán történő értékelésnél (ahol 1 volt a legrosszabb, és 4 a legjobb minősítés) gyakorlatilag minden helyi terméket 4-esre értékelték.

A különleges aktualitásnál fogva 2020 óta egy új kérdés is szerepel a mezőgazdaság szerepét vizsgáló kérdések közt, jelesül, hogy a Covid járvány hatására változtattak-e valamit a gazdálkodói szokásaikon a megkérdezettek. Az eredmények alapján Átányon a válaszadó háztartások nem változtattak az ételkészítés-alapanyag termelésükön. Összesen két háztartás jelezte, hogy a járvány hatására növelték a megtermelt termék mennyiségét, illetve növelték a tartott jószág-állományukat.

További kérdéseink már a mezőgazdaság átfogó szerepét kutatták, vagyis, hogy milyen mértékben szolgálhatja az ágazat a falu egészségének jövőjét, milyen szerepet látnak ennek kapcsán a közösségi problémák oldásában.

Arra a kérdésre, hogy Átány jövője a mezőgazdasági termelésben van-e (13. ábra), egy 1-5-ig terjedő skálán (ahol 1 = egyáltalán nem ért egyet...5 = teljesen egyetért) a válaszadók kétharmada (66%) vélte úgy, hogy megélhetési lehetőséget, kitörési pontot jelenthet a mezőgazdasági termelés. A legtöbben (39%) a maximális, 5-ös pontszámot jelölték.

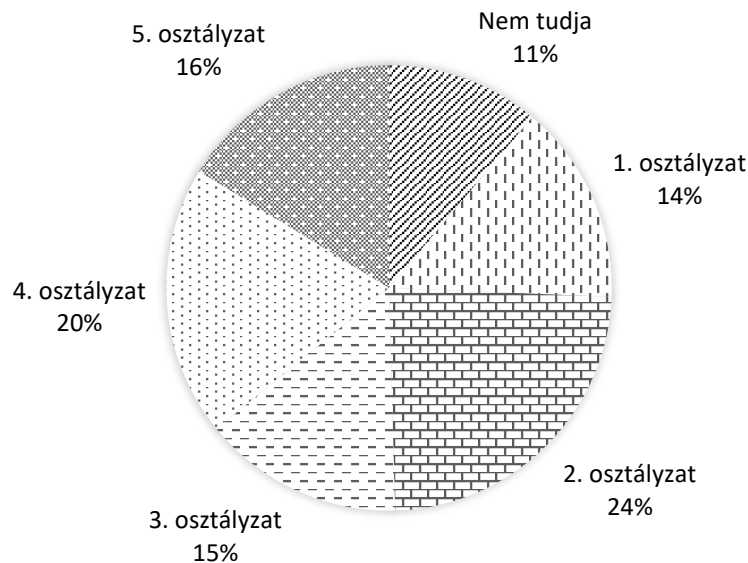

13. ábra. A mezőgazdasági termelés szerepének lakossági megítélése Átány jövőjét illetően (%)

Megjegyzés: 1-5 skálán, ahol 1= egyáltalán nem; 5 = teljesen egyetért

Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2023

Miközben a megkérdezettek 16%-a semlegesен nyilatkozott, a háztartások csupán 8%-a gondolja úgy, hogy semmilyen, vagy nagyon minimális potenciál rejtőzik a mezőgazdasági termékek értékesítésében. A háztartások 10%-a nem tudta megítélni a kérdést. Hasonlóan kellett értékelni, hogy Átány jövője a helyben termelt termékek értékesítésében van-e (14. ábra). Az 1-5-ig terjedő skálán (ahol 1 = egyáltalán nem ért egyet...5 = teljesen egyetért) a válaszadók csupán közel egyharmada (36%) vélte úgy, hogy a falu jövőjét illetően meghatározóak lehetnek a helyi termékek. A háztartások 38%-a gondolta úgy, hogy semmilyen, vagy nagyon minimális potenciál rejtőzik a helyben előállított produktumokon. A legtöbben (24%) 2-es pontszámot jelölték. A háztartások 11%-a nem tudta megítélni a kérdést.

14. ábra. A helyi termékek szerepének lakossági megítélése Átány jövőjét illetően (%)

Megjegyzés: 1-5 skálán, ahol 1= egyáltalán nem; 5 = teljesen egyetért

Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2023

Az előző kutatási eredményeink fényében fontosnak tartottuk annak kiderítését is, vajon a közmunka és a mezőgazdálkodás összekapcsolásában látnak-e fantáziát a helyi lakosok, illetve eleve hogyan ítélik meg a közmunka programot. A statisztikai adatok alapján egyébként elmondható, hogy a 2014-es csúcsot követően (ekkor 94 fő volt a havi átlagos létszám) 2019-ig a közfoglalkoztatottak száma folyamatosan csökkent a településen. Ez egybecseng a közmunka program országosan is tapasztalható „kiürülésével”. Azonban 2020 és 2021-ben már a 2014-es értékeket is meghaladóan szerepelnek közfoglalkoztatottak a faluban (2020-ban 97, míg 2021-ben már 102 fő havi átlagban - forrás: KSH T-Star). Területi összehasonlításban (4. táblázat) vizsgálva a program szerepét megállapítható, hogy Átányon a közmunka fajlagosan (1000 lakosra vetítve) jóval hangsúlyosabb, mint a nagyobb területi egységek átlagában.

4. táblázat: A közfoglalkoztatásban részt vevők havi átlagos fajlagos létszáma Átányon, területi összehasonlításban, 2013–2021 (fő/1000 lakos)

Átány	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Átány	33	63	61	58	55	51	51	67	71
Hevesi járás	31	51	59	63	50	43	36	34	33
Heves vármegye	14	25	26	27	20	15	12	10	10
Magyarország	13	18	21	23	18	14	11	10	9

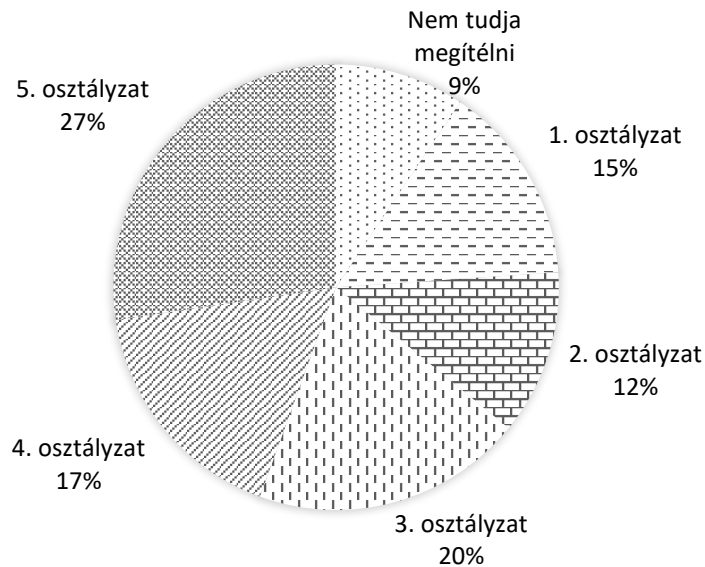
Forrás: KSH T-Stair adatbázis alapján saját számítás és szerkesztés, 2023

Különösen kiemelendő, hogy míg 2017-ig a falu értéke közel együtt mozgott a hátrányos helyzetű Hevesi járás átlagaival, 2018-tól már elszakad attól, jóval nagyobb értékeket mutatva. A legfrissebb statisztikai adatok alapján Átányon a közfoglalkoztatás duplája a járási, és hétszerese a megyei, illetve országos átlagnak.

A Belügyminisztérium adatai szerint 2022. évben a 826 fő munkavállalási korú (15-64 éves) népességből 139 fő (16,8%) volt álláskereső (ebből 49 fő tartósan), az aktív korúak ellátásában vagy szociális segélyben részesülők száma 61 fő volt. Közfoglalkoztatásban éves átlagban¹ 86 fő vett részt, amely az aktív korúak 10,4%-át jelentette. A közfoglalkoztatottak 46,5%-a (40 fő) a hosszabb időtartamú, 24,4%-a (21 fő) az országos közfoglalkoztatásban, 29,1%-a (25 fő) pedig a járási startmunka mintaprogramban dolgozott. A járási programon belül a mezőgazdasági közfoglalkoztatásban 8 fő (32%) tevékenykedett, míg a szociális jellegű mintaprogram 13 főt (52%), a helyi sajátosságokra épülő program pedig 5 főt (20%) mozgósított.

Az interjúk alapján, kutatásunk idején a közfoglalkoztatásban közel 40 fő dolgozott a faluban. Aki szeretett volna, illetve akinek volt szakmája, az már nem ennek keretében dolgozik, el tudott helyezkedni a munkaerőpiacon. A program összességében a lakosság körében vegyes, bár inkább pozitív/semleges, mint negatív megítélésű (15. ábra). Sokak szerint hasznos, de van, aki úgy véli, nem megfelelő hozzáállással, nem hatékonyan folyik a munka. Miközben a megkérdezett háztartások egyötöde nem tudta/akarta értékelni a programot (egy 1-5 skálán, ahol 1 a legrosszabb, 5 a legjobb érték), a válaszadók majdnem fele (44%) inkább pozitívan (4-es és 5-ös osztályzat), 20% semlegesen, és 27% jellemzően negatívként (1-es vagy 2-es osztályzat) ítéli meg.

¹ A havi átlagos létszám adatok számtani átlaga (Forrás: Belügyminisztérium)

15. ábra. A közmunka program megítélésének megoszlása a válaszadó átányi háztartások körében (%)

Megjegyzés: 1-5 skálán, ahol 1 a legrosszabb, 5 a legjobb érték

Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2023

A háztartások 27%-a szerint kifejezetten pozitív a hatása, mert munkát és némi jövedelmet ad az amúgy munka nélkül lévő embereknek, illetve a program értékrendet mutat és közvetít az érintett családoknak. Ezek a válaszadók pozitív tapasztalatokról számoltak be, dicsérték a közmunkások teljesítményét, elismerték munkájukat. Akik hasznosnak ítélték meg a programot, de aggályaik voltak (17%), elsősorban az alacsony fizetést és motivációt, a lassú munkavégzést emelték ki problémaként.

A kritikus hozzáállásúak véleménye ugyanezen dimenziók mentén, de már negatív felhanggal jelenik meg (12%), míg a megkérdezettek 15%-a már egyértelműen értelmetlennek tartja a közfoglalkoztatás helyi gyakorlatát, és úgy véli, semmilyen érdemi munka illetve gyarapodás nem jár vele. Véleményük szerint a programban foglalkoztatottak túl sokan vannak, igazából munkát nem végeznek, megbízhatatlanok.

Itt kell megemlíteni azt is, hogy a megkérdezett háztartások 12%-a érintett volt a programban, mert rendszeresen részt vesz benne a háztartás legalább egy tagja. Azok körében, akik ismerik, és részt vesznek benne, a közmunka program fontossága egy 1-5 skálán 4,36-os értéket kapott, jelezve annak erős és meghatározó szerepét az érintettek körében.

Mivel ez előző falukutatásunk már feltárt ilyen kezdeményezést, vizsgáltuk azt is, a lakosok véleménye szerint van-e értelme a közmunkaprogram keretében közösségi célú mezőgazdasági termeléssel foglalkozni Átány önellátása érdekében. A jövő tekintetében igen hangsúlyos, hogy a válaszadók közel háromnegyede (71,8%) szerint van értelme ebbe az irányba mozdulni. 5,1% nem tudott ezzel kapcsolatban állást foglalni, míg csupán 23,1% nyilatkozott úgy, hogy nincs értelme az ilyen jellegű tevékenységnek. Akik pozitívan nyilatkoztak, az önellátás fontosságát, a közétkeztetés kiszolgáltatását, a közösségformáló hatást emelték ki, valamint azt, hogy helyben lehet így előállítani helyben felhasznált terméket. Előnyként említették azt is, hogy az agrár jellegű közfoglalkoztatásban szerzett tapasztalat otthon is beépíthető, illetve vica versa: akinek van ilyen gyakorlata, az a közfoglalkoztatás során tudja azt kamatoztatni. A negatív vélemények indoka az volt, hogy a közmunkások nem dolgoznak igazán, nincs szakképzettségük (tehát olyanok dolgoznak,

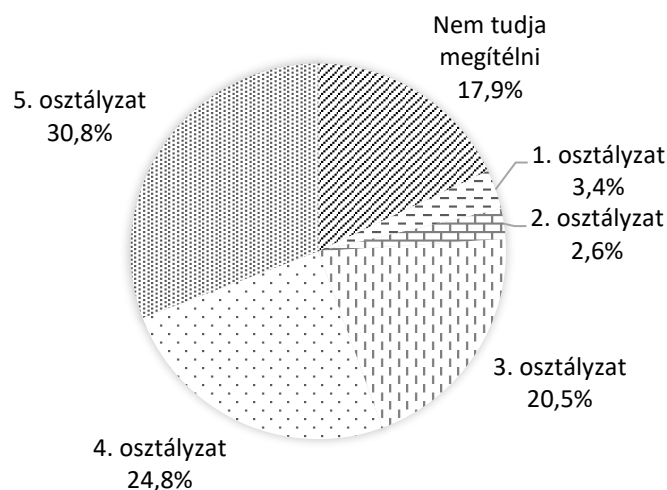
akiknek pont, hogy nincs gyakorlata, korábbi tapasztalata, illetve ilyen irányú végzettsége), az alacsony jövedelem nem jelent motivációt, illetve a megtermelt terményt ellopják.

A korábbi kutatásunk alkalmával az ún. Átány modell részeként azonosítottuk azt a sajátosságot, hogy a leromlott, illetve elhordott ingatlanok helyén, az ingatlanok termelésre való alkalmosságának megteremtése (dózerolás, talajelőkészítés stb.) után, az önkormányzat mezőgazdasági termelésbe kezd. Az így bevont területeken kezdetben elsősorban a közintézmények (óvoda) ellátására alkalmas zöldségtermesztés folyt. Ez hasznosnak is bizonyult, ám az egyre növekvő lopásoknak köszönhetően ezzel fel kellett hagyni, és szántóföldi kultúrákra átállni (ezt a fajta terményt ugyanis nem lopják el).

A termelés a Start munkaprogrammal kezdődött, az elhagyott beltelkek kitakarításával. Mind a takarítás, mind utána a zöldségtermesztés sok-sok kézimunkát igényelt, mely rendelkezésre is állt. Az előállított konyhakerti növények elsősorban az óvodai és szociális étkeztetésbe kerültek, innen látták el a települést és a környéket is. A megtermelt termények jelentős részét befőzték, a burgonyát eltárolták, így nem csak idényszerű volt az ellátás (az óvoda konyhája egyébként továbbra is végzi ezt a fajta tevékenységet, a környék ellátását egy kisbusz is segíti).

Mivel azonban a szükséges munkaerő beszűkült, a locsolás és a növényvédelem fokozódó terhet jelentett, és a lopások amúgy is ellehetetlenítették a termelést, áttértek az állattartásra, és az azokat kiszolgáló termény termelésre.

Az aktuális kérdőívünkben vizsgáltuk azt is, hogy a belterületi telkek földjének hasznosítását egyébként hogyan értékelik a lakók. Eredményeink (16. ábra) alapján, egy 1-5 skálán (ahol az 1-es a legrosszabb, az 5-ös a legjobb osztályzat), az átányiak több mint fele (~56%) pozitívan vélekedik az önkormányzatnak ezen tevékenységéről. Ezen belül is, a legtöbb megkérdezett (31%) a legmagasabb (5) osztályzatot adta az értékelésnél. A válaszadók egyötöde semleges értékelést adott, míg közel 3-3%-ban oszlott meg azok aránya, akik negatív (1-es vagy 2-es) értékelést adtak. A válaszadók 18%-a nem tudta értékelni a tevékenységet.

16. ábra. A belterületi telkek önkormányzati hasznosításának értékelése és annak megoszlása a válaszadó átányi háztartások körében (%)

Megjegyzés: 1-5 skálán, ahol 1 a legrosszabb, 5 a legjobb érték

Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2023

Összefoglalás

Az összegzés megírásakor nem csak az előző fejezetben bemutatott primer eredményeinket használjuk fel, hanem beleszójuk az interjúk során feltárt, további részletes, kvalitatív jellegű eredményeket is. A főbb megállapításaink a következők:

Más településekhez hasonlóan a háztáji gazdálkodás szerepe ezen a településen is csökkenő tendenciát mutat. A megkérdezett háztartások kevesebb, mint fele termel valamit a saját kertjében, 60%-nak semmilyen haszonállata sincs. Átány sajátossága más falvakkal történő összevetésben az, hogy itt a háznál történő gazdálkodás visszaszorulása mögött nem csak az idősebb, a termeléssel még hagyományosan foglalkozó generáció visszaszorulása, kiöregedése áll, hanem az azt ellehetetlenítő lopások nagy száma is. Bár kutatásunk idején arról számoltak be a háztartások, hogy ebben némi, kismértékű javuló tendencia figyelhető meg, azonban akik emiatt már korábban felhagytak vele, nem kezdik el újból a termelést. Ehhez járulnak a növekvő időjárásbeli problémák is, az aszály, az öntözés lehetőségének hiánya, mely ezen a településen (térsgben) jóval hangsúlyosabban jelentkező probléma, mint más kutatási helyszíneken. A házaknál még fellelhető gazdálkodás alapvetően önellátási célú.

Az állattartás visszaszorulása mögött nevesítettek olyan okokat, melyekkel máshol is találkozunk: az állatok gondozása munkaigényes, nincs benne szünet, nem éri meg, más munkalehetőségek sokkal kényelmesebb körülményekkel, kiszámíthatóbb bevétellel járnak együtt. A TSZ idején volt lehetőség kedvezményesen alapanyaghoz, értékesítési lehetőségekhez, szakértelemhez, infrastruktúrához jutni. A TSZ felszámolásával ezek a lehetőségek eltűntek. Ehhez járultak azok a sajátosságok, melyek helyspecifikusak: bezárt a korábbi tejcsarnok, ahova le lehetett adni a tejet, volt kisvágóhíd, illetve „állatforgalmi” (Tiszanána), vagyis átvevőhely, ahol le lehetett adni a jószágot. Ezek megszűnése is erősítette a tevékenység befejezését. A háztáji növénytermesztéshez hasonlóan, az állatállomány ellopása itt is kiemelt, a tevékenység befejezéséhez vezető tényezőként lett beazonosítva.

A gazdálkodás főtevékenységként való űzését - különösen a kisebb gazdaságok esetén - itt is számos tényező nehezíti az interjúk alapján. Az alapanyagok drágulása, a piaci kiszolgáltatottság, a kézi munkaerő hiánya, a földhöz jutás nehézségei mind-mind korlátozó tényezők. Az interjúalanyok az Átányon fő- vagy mellékállásban tevékenykedő gazdálkodók körét 5-10 főre/családra becsülték. Állattartással kapcsolatban egy nagyobb (100 feletti egyedszám) és egy-két kisebb tehenészet, illetve egy juhászat került fókuszba az interjúk alapján. Primer eredményeink alapján, a gazdák közötti alapvetően jó kapcsolat ellenére nem említettek hatékony együttműködést. Ez azért is érdekes, mivel korábbi kutatásunk kiemelte, mennyire segítik egymást a helyi gazdák. Gazdakör elvileg van (42 gazda, de ebben nem csak átányi lakosok vannak benne), de gyakorlati haszna elenyésző. Pályázatok tekintetében a fiatal gazda támogatást lehet kiemelni, de egyéb pályázati tevékenység nem jellemző a helyi gazdatársadalomra. A pályázatok kapcsán a főbb problémák máshol is jellemzőek: a túlzott bürokrácia és adminisztráció, a túl kisértékű pályázatok vagy az önerő problematikája, az idő- és az információk hiánya.

A fiatalok számára, különösen föld és eszközök hiányában, termelésbe kezdeni gyakorlatilag lehetetlen. (A fiatalok perspektíváiról további részletek: Nagy A. 2023). A generációváltás ott lehetséges, ahol a szükséges föld és gépállomány már rendelkezésre áll. A gazdálkodást folytatni szándékozó fiatalokat 4-5 főben tudtuk kutatásunk idején azonosítani.

Az is körvonalazódott, hogy a gazdálkodással felhagyók esetenként eladják a földjüket, de jellemzően inkább a nagyobb gazdálkodóknak, illetve kiemelt szereplőként a Hemag Kft.-nek adják bérbe, illetve bér munkában műveltetik meg. Mind a földtulajdonosok, mind a Kft. vezetőjének véleménye alapján ez viszont egy jól működő, hasznos kooperáció. A földtulajdonosok számára

nincs piaci kockázat, kiszámítható bevételre tesznek szert, nem kell a munkát nekik elvégezniük. A cég számára a nagyobb területen, kiszámíthatóbban, a piaci igényeknek megfelelően, jobb alkupozícióban, a meglévő fejlett gépparkkal intenzívebben, smart fejlesztésekkel lehet termelni. A cég képes folyamatosan pályázni, a pályázatok közvetve (pl. tároló kapacitás) vagy közvetlenül (pl. külterületi utak felújítása) hatnak a település többi gazdálkodójára, földtulajdonosára is. A Kft. 16 főt foglalkoztat.

A mezőgazdaság közösségi szerepe több szempontból tetten érhető Átányon. A közfoglalkoztatáshoz kapcsolódóan, a start munkaprogramon belül sok helyi, elsősorban roma származású lakos dolgozik. Bár a program működését – mint mindenhol – itt is érik kritikák, de mind az interjúk, mind pedig a háztartási kérdőívezésünk alapján döntően pozitív a megítélése. Az kiderült, hogy a korábbi zöldségtermesztés, illetve gyümölcstermesztés ellehetetlenült, és ebben elsősorban a lopások játszottak közre (valamint az is, hogy az ezekhez szükséges, dolgozni akaró munkaerő nem állt mindig rendelkezésre), de a szántóföldi növénytermesztés, takarmány előállítás, valamint a kapcsolódó állattartás lehetőséget, mintát, rendszerességet biztosít számos átányinak.

Mindezek mellett rákérdeztünk arra is, hogy háztartási szinten a mezőgazdaság nyújt-e lehetőséget a hátrányos helyzetű roma társadalom számára. A megkérdezettek egyértelmű véleménye alapján az agrárium csak a Start programban résztvevők számára, illetve a közfoglalkoztatás keretében jelent valamilyen megoldást. Otthoni termelésbe nem kezdenek, és idénymunkára sem jelentkeznék. Utóbbi lehetőséget a szakértelem hiánya is nehezíti.

A leromlott belterületi területek termelésbe vonása folytatódott a legutóbbi kutatásunk óta. Az interjúk alapján így az önkormányzat által művelt területek nagysága közel 20 hektár. Ezek a területek rendezettek, a korábbi lelakott ingatlanok nem rontják a faluképet, illetve azt is lehet mondani, hogy egyfajta sajátosságot is biztosítanak a településnek. A megtermelt termény egyrészt helyben hasznosul (állattenyésztés), másrészt az eladásból származó bevétel helyben marad. Érdekesség, hogy kutatásunk idején ezen területek egy részén kender fajtakiséreltek zajlottak (gyógyászati és kenderbeton felhasználási céllal), melynek kapcsán gépet is kaptak a közmunka programban támogatásként.

Az Élő Paraszti Porta kezdeményezés továbbra is működik, a kialakított gazdaságban elsősorban sertést (átlagban 70-80 egyed), valamint baromfit, néhány tehenet is tartanak (utóbbiakat fedeztetik, hátha lesz borjú). Korábban voltak juhok is, de azzal mára felhagytak. A jószágokat alapvetően a saját termelésből látják el (bár az adalékokat vásárolni kell), a munkát a start munkaprogram keretében helyiek látják el (3 fő állatgondozó, illetve összesen 12 ember, akik kiegészülnek időnként a közfoglalkoztatás más területein tevékenykedőkkel). Az itt nevelt állatokhoz kedvezményes áron juthatnak a helyiek (korábban a vágóhídon feldolgozott terméket visszahozták az óvoda ellátására is). A helyiek által meg nem vásárolt felesleget vágóhídon értékesítik. Az önkormányzatnak a szükséges gépei a Start munkaprogramon, pályázatokon, illetve önerős beruházásokon keresztül megvannak, azokkal rendelkeznek. Az eszközökkel a helyiek számára gépi szolgáltatást is nyújtanak. A termények tárolásához kapacitással rendelkezik a Porta. A profitot visszaforgatják a működésbe. A jövőt illetően azonban az interjúk során borúlátóan fogalmaztak, a növekvő költségek, a piaci bizonytalanságok, a csökkenő, dolgozni akaró munkaerő, illetve az időjárás kihívások miatt.

Összegzésként a mezőgazdaság beszűkülő szerepe emelhető ki. A háztáji gazdálkodás, a falukutatásaink során általánosan felmerülő, és a speciális helyi okoknak is köszönhetően visszaszoruló tendenciát mutat. Ezen belül is az állattartás határozottabban csökken. Egyes vélemények szerint, a középkorú, illetve idősebb generáció eltűnésével a gazdálkodás is el fog tűnni a falu

életéből. Természetesen ezt még sok minden befolyásolhatja, de kétségtelen tény, hogy a termelés folytatását a gazdaság-átadás nehézségei, valamint a fiatalabb generáció gazdálkodástól való „elfordulása” is kérdésessé teszik. A piaci nehézségek okán már számos jelenlegi földtulajdonos felhagyott a termeléssel, és inkább a helyi nagyvállalkozóval művelteti meg földjét. Negatív tendenciaként azonosítható, hogy ahol eladásra kerül/került sor, ott sok esetben már nem átányi tulajdonban vannak a területek.

Miközben a település meghatározó vállalkozása a Hemag Kft. maradt a legutóbbi kutatásunk óta, fő- vagy mellékállásban még számos szereplő azonosítható, akik növénytermesztéssel, állattenyésztéssel foglalkoznak. A jövőt illetően azonban szinte mind borúlátóan nyilatkoztak, és a 2014-es eredményeink fényében a generációváltás problematikája, a fiatalok bevonásának a kérdése nem oldódott fel, inkább kilátástalanabbá vált. Megélhetési, foglalkoztatási szerepét illetően így az agrárium már nem játszik akkora szerepet, mint korábban, és a vélemények alapján ez a tendencia tovább erősödik.

Az agráriumnak a közösségi szerepe még jobban tetten érhető, bár már ez is számos problémával terhelt. A belterületek megművelése folytatódik, ez jól tesz a faluképnek, és bevételt is eredményez, illetve ellátja a még szintén működő Paraszti Portát. Ez a két tevékenység munkát biztosít jó pár lakosnak, a tevékenységből származó termékek a helyiek számára kedvezményes áron vásárolhatók meg. Mind a belterületek művelése, mind a Porta, illetve a közösségi célú gazdálkodás kifejezetten inkább pozitív megítélésű a lakosság körében, azt a jövő szempontjából is fontosnak tartják.

Irodalomjegyzék

- Áldorjai Gy. (2014): Átány modell – Törekvések a helyi gazdaságfejlesztés jegyében. *Acta Regionis Rurum*, 8. 29–42.
- Demeter P. (2014): Átány jelene, jövője a mezőgazdaságban. *Acta Regionis Rurum*, 8. pp. 19–28.
- Fél E. – Hofer T. (2010): „Mi, korrekt parasztok..”. Hagyományos élet Átányon. Budapest: Korall
- Karacs M. (2014): Néhány fontosabb társadalmi innováció Átányon. *Acta Regionis Rurum*, 8. pp. 43–49.
- Molnár M. (2014): Az átányi falukutatás. *Acta Regionis Rurum* 8. pp. 3–8.
- Nagy A. (2023): Az átányi fiatalok megélhetési lehetőségei *Acta Regionis Rurum*, 17. pp. 50–65

Interjúalanyok

- Jámbor Dénes, polgármester
Galvács Tibor, gazdálkodó
Ferenczi Norbert, állatgondozó
Tóth János, gazdálkodó
Lacházi Tibor, gazdálkodó
Ötvös Zoltán, ügyvezető (Hemag Kft.)
Mikó Róbert, gazdálkodó

1. kép. Átány, a gazdálkodó falu

*This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license:
CC-BY-NC-ND-4.0.*

A cikkre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: CC-BY-NC-ND-4.0.